

Řiháček, Vítězslav

K otázce významu Marxovy these o "normální a nenormální formě zásoby" zboží

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1957, vol. 6, iss. G1, pp. [118]-135

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111345>

Access Date: 12. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÍTĚZSLAV ŘIHÁČEK

K OTÁZCE VÝZNAMU MARXOVY THESE
O „NORMÁLNÍ A NENORMÁLNÍ FORMĚ ZÁSObY“
ZBOŽÍ

Karel Marx v druhé knize Kapitálu při analýse metamorfos kapitálu a jejich koloběhů ukazuje, jak kapitál postupně v čase prochází jak sférou výroby, tak i sférou oběhu. Marx v kapitole „Doba oběhu“ o kapitálu říká: „Doba jeho pobytu ve sféře výroby tvoří jeho výrobní dobu, doba pobytu ve sféře oběhu dobu jeho cirkulace čili oběhu. Celková doba, v níž kapitál opisuje svůj koloběh, se proto rovná součtu výrobní doby a doby oběhu.“¹

Marx tedy odlišuje vedle výrobní sféry i sféru oběhu, při čemž obě jsou nutné součásti procesu reprodukce kapitálu vůbec. Poukazuje na to v úvodní části šesté kapitoly druhé knihy Kapitálu, kde mimo jiné říká, že „doba oběhu kapitálu tvoří nutnou část doby jeho reprodukce“.²

Ve sféře oběhu dochází k vynakládání společenské práce. Rozborem ekonomického charakteru práce vynakládané ve sféře oběhu zabývá se Marx v samostatné kapitole „Náklady oběhu“. Touto kapitolou, redigovanou Engelsem převážně ze čtvrtého Marxova rukopisu druhé knihy Kapitálu, je organicky zakončen první oddíl druhé knihy, analyzující koloběh kapitálu. Myšlenky v této kapitole obsažené přinášejí objevnou analýsu ekonomického charakteru nákladů práce ve sféře oběhu, ačkoli nebylo Marxovým úkolem, provést samostatný rozbor na toto thema. Stať o nákladech oběhu pouze doplňuje kapitoly o koloběhu kapitálu ve všech jeho formách, aby Marx mohl ihned v následujícím oddílu knihy pokračovat ve výkladu procesu oběhu kapitálu obratem kapitálu.

Z těchto důvodů se Marx při rozboru nákladů oběhu nezabývá všemi detailními formami nákladů oběhu. Sám o tom v souvislosti s vynakládáním práce na účetnictví říká: „Zde jde pouze o všeobecnou povahu nákladů oběhu, které vyplývají z pouhé metamorfosy forem. Je tu zbytečné zabývat se všemi podrobnými formami těchto nákladů.“³ Z těchto důvodů se celá kapitola „Náklady oběhu“ vyznačuje vysokou koncentrací myšlenek neobjevivších se v předcházejících částech Kapitálu. Z těchto důvodů se stala ještě výraznější Marxova metoda přístupu od jevové formy k ekonomické podstatě jevů. Podle této metody rozvrhl Marx i osnovu vlastní kapitoly.

Všechny zmíněné okolnosti kladou značné nároky na studium této otázky a vedly namnoze k diskusím a rozdílným názorům o myšlenkách podaných Marxem v tak zhuštěné formě. Jeden z živých problémů, jejichž analýsa a další rozvedení na konkrétní situaci toho kterého zbožího hospodářství má zejména pro dnešek značný význam, je otázka konkrétního obsahu Marxovy these o „normální a anormální formě zásoby“.

*

K. Marx při rozboru nákladů živé a zhmotnělé práce ve sféře oběhu zboží zabývá se nejdříve prací v její konkrétní podobě, aby pak případ od případu

řešil její ekonomický charakter. Z tohoto důvodu a s tohoto hlediska se zabývá postupně výdaji práce, spojenými s procesem koupě a prodeje, účetnictvím, penězi, tvorbou a úschovou zásob a dopravou. V jednotlivých případech pak Marx zkoumá, o jaký ekonomický charakter těch kterých nákladů ve sféře oběhu jde. Předně klasifikuje jisté výdaje práce jako náklady oběhu vyvěrající plně ze zboží formy výroby, které zpravidla „vyplývají z pouhé změny formy hodnoty“⁴ náklady, které také nazývá čistými náklady oběhu. Kromě nich označuje jiné výdaje práce jako náklady oběhu, představující pokračování výrobního procesu uvnitř sféry oběhu, jako náklady vyvěrající z do-
datečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Tyto dvě skupiny nákladů oběhu se od sebe liší různou úlohou při tvorbě hodnoty společenského produktu a různými zdroji jejich úhrady. V prvním případě, kdy je práce vynakládána především na realizaci hodnoty, není vytvářena ani užitná hodnota, ani hodnota výrobku (náklady spojené s procesem koupě a prodeje, s kalkulací a s peněžní evidencí veškerých procesů ve sféře oběhu, s oběhem peněz, ztráty na zboží). Jde tedy o srážku z celkové sumy hodnoty vyrobené ve společnosti. V případě druhém, kdy v podstatě jde o dokončení výrobního procesu ve sféře oběhu, jde o náklady, které se podílejí na tvorbě hodnoty společenského produktu (konečné zpracování, třídění a balení zboží, doprava a udržování zásoby zboží) a zdrojem úhrady těchto nákladů je práce dělníků v uvedených produktivních činnostech ve sféře oběhu.

Pro určení ekonomického charakteru spotřeby práce vyjmenované v druhé skupině, jmenovitě pak při rozboru nákladů spojených s pobytem zboží ve formě zásoby, nadhazuje K. Marx otázku „normální a anormální formy zásoby“. Pro zajímavost uvádíme, že v této otázce není terminologická jednota. V našem vydání II. dílu Kapitálu (SNPL 1954, str. 161) je uvedena „normální a anomální forma zásoby“ podobně jako v ruském (Gos. izd. pol. lit. 1950, str. 145) „normalnaja i anomalnaja form zapasa“, kdežto v německém vydání (Dietz Verlag, Berlin 1953, str. 142) „die normale und anormale Form des Vorrats“, podobně jako je tomu ve Šmeralově překladu (Kom. knih. a nakl. 1925, str. 101) „normální a anormální zásoba“. V dalším výkladu budeme proto pro jasnost používat již vžitých termínů „anormální“ nebo „nenormální“ forma zásoby.

Pro ujasnění konkrétního obsahu pojmu „normální a anormální forma zásoby“ je třeba si uvědomit, že během doby, po kterou zboží přebývá ve formě zásoby, dochází ke spotřebě práce na jeho udržování, která může být větší nebo menší, zpravidla podle toho, o jaký druh zboží jde a zda zboží ve formě zásoby pobývá delší nebo kratší dobu. U různých druhů zboží je délka doby pobytu ve formě zásoby různá (na př. housky jsou v obchodě skladovány kratší dobu než lipový čaj). Podobně i spotřeba práce vynaložené během jisté jednotky času na uskladnění různých druhů zboží je různá, třebaš by tato zboží měla stejnou hodnotu a byla stejně dlouho skladována (na př. náklady spojené se skladováním tabákových výrobků jsou několikanásobně nižší než náklady na skladování brambor). Přesto však u každého jednotlivého druhu zboží existuje ve společnosti jistá, k uskutečnění plynulého procesu reprodukce nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby.

Jestliže bychom řešili úkol, jak zjistit tuto dobu, museli bychom stanovit činitele, kteří zásadně určují u jednotlivých druhů zboží délku uvedené doby. Při plnění tohoto úkolu musíme s analýsou započít v tom okamžiku, kdy

vyrobené zboží vstupuje do sféry oběhu. Tento okamžik nastává tehdy, když vlastní výrobní proces je ve výrobě ukončen, když užitná hodnota je v podstatě zformována. Tehdy zboží přechází do oběhu, třebaš by se ještě zdržovalo u výrobního kapitalisty ve formě zásoby tvořené za tím účelem, aby po určité době mohlo být v určitém množství odevzdáno obchodníkovi. Tato doba, po kterou se zboží hromadí u výrobního kapitalisty, než je odevzdáno kapitalistovi obchodnímu, představuje dobu t. zv. odbytového cyklu.

Společensky nutná doba na tvoření takové zásoby se rovná době, kdy si tvorba odbytové zásoby vyvolává se společenského hlediska pouze nutnou, t. j. na jednotku zboží co nejnižší spotřebu práce. Při pobytu zboží ve formě odbytové zásoby totiž dochází ke spotřebě práce, jejíž množství se v poměru na jednotku zboží se zvětšováním této zásoby při prodlužování uvedené doby v podstatě buď zvětšuje (na př. spotřeba práce při třídění zboží a ztráty na jeho kvalitě rostoucí při delším skladování), nebo zmenšuje (na příklad spotřeba práce při hospodárnějším využití přepravních prostředků k přepravě rostoucího množství zboží). Vidíme tedy, že různé dlouhé doby pobytu zboží ve formě odbytové zásoby u výrobního kapitalisty vedou z jedné strany k různým zvýšením, z druhé strany pak k různým úsporám práce. Společensky nutnou dobou rozumíme takovou, při které odbyt zboží od výrobce k obchodníkovi je uskutečňován při vynaložení nejmenšího množství práce na jednotku zboží.

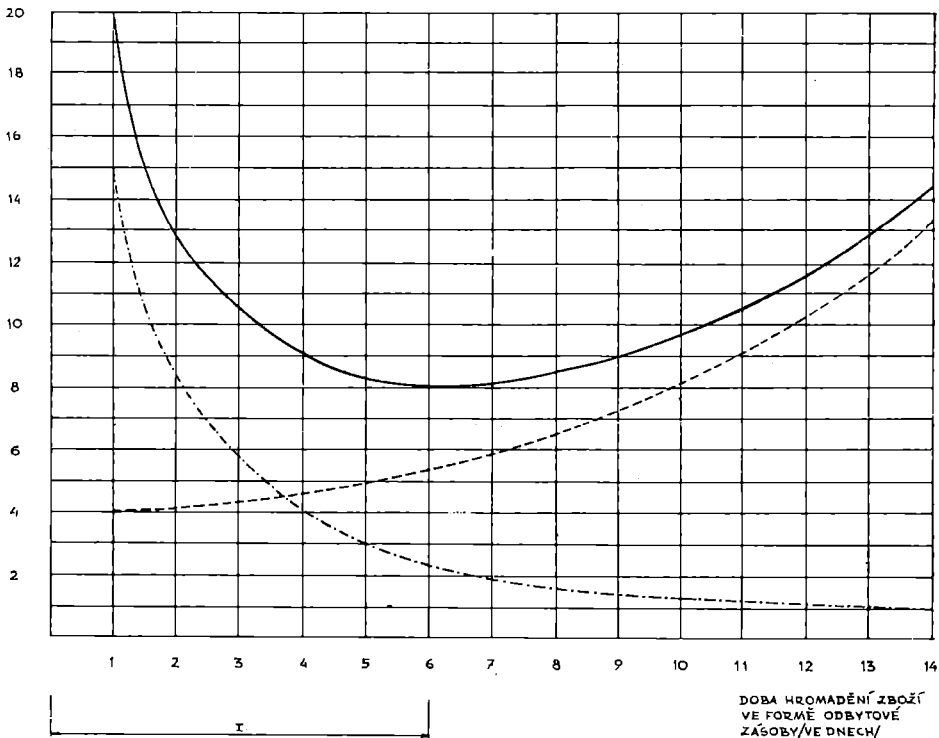
Uveďme si zjednodušený názorný příklad (viz graf na straně 121):

V našem případě vyjádřeném názorným schematickým grafem předpokládáme, že výroba plynule zvyšovala stav odbytové zásoby tak, že nashromážděné zboží po prvním dnu pobytu ve formě odbytové zásoby vyžadovalo spotřebu dvaceti hodin práce na jednotku zboží. S hromadící se masou zboží klesal v následujících dnech podíl spotřeby práce na jednotku zboží. Nejnižšího stavu celkové spotřeby práce na jednotku zboží ve formě odbytové zásoby bylo dosaženo šestého dne. V následujících dnech vzhledem k tomu, že bylo třeba na příklad zboží zvýšenou měrou třídít, balít a že bylo třeba zvýšenou měrou — zvláště u potravinářského zboží — zabráňovat ztrátám na zboží, případně, že k těmto ztrátám nutně docházelo, spotřeba práce na jednotku zboží opět rostla. Šestý den pobytu zboží ve formě odbytové zásoby představoval proto nejvýhodnější termín ukončení odbytového cyklu. V našem případě se rovná proto doba odbytového cyklu šesti dnům.

Během doby odbytového cyklu postupně se zvětšovalo množství zboží ve formě odbytové zásoby, to znamená, že jednotlivá zboží při plynulé výrobě vcházela do formy zásoby čím dále tím později a měla tedy různé doby pobytu ve formě odbytové zásoby. Z toho důvodu je nutno uvažovat o průměrné době pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby jako o poloviční době odbytového cyklu. V našem případě jde o dobu tři dnů.

Stanovili jsme si pouze obecná kritéria, na jejichž základě je možno zjistit jak dobu odbytového cyklu, tak i průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby. Pro jednoduchost a názornost neučinili jsme tak třeba na příklad zboží zvýšenou měrou třídít a balít a že bylo třeba zvýšenou ovšem vyčerpávajícím způsobem. V našem grafu jsme si totiž uvedli pouze dva základní trendy spotřeby práce na jednotku zboží v době hromadění zboží ve formě zásoby a jejich výslednou křivku. Je přirozené, že u různých druhů konkrétních prací při tvorbě odbytové zásoby dochází k odlišnému pohybu množství spotřebované práce. Nejen nesprávné, řekneme-li, že kolik je různých

POČET JEDNOTEK PRÁCE
/V HODINÁCH/

DOBA HROMADĚNÍ ZBOŽÍ
VE FORMĚ ODBYTOVÉ
ZÁSoby/VE DNECH/

- spotřeba práce na jednotku zboží, rostoucí s prodlužováním doby pobytu zboží ve formě odbytové zásoby
  - · - · - · - spotřeba práce na jednotku zboží, zmenšující se s prodlužováním doby pobytu zboží ve formě odbytové zásoby
  - celková spotřeba práce na jednotku zboží ve formě odbytové zásoby.
- I. doba odbytového cyklu

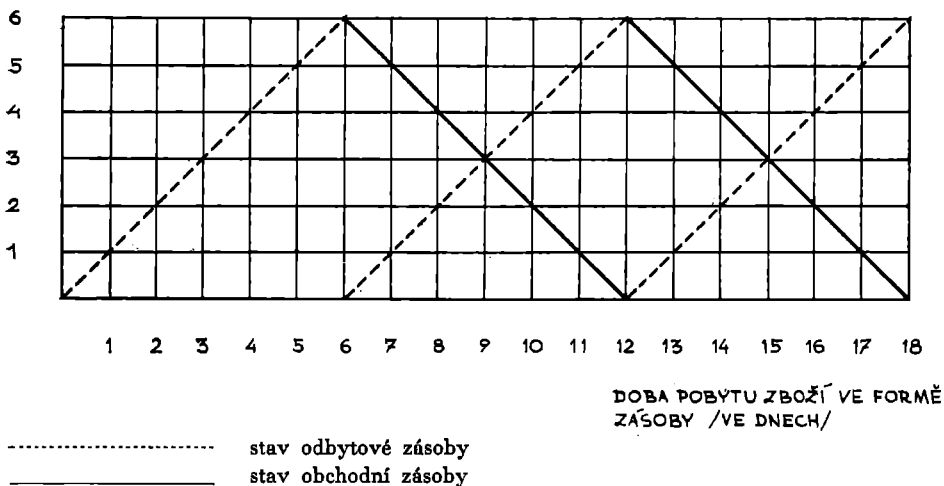
konkrétních prací — tolik by bylo třeba v našem grafu vyznačit samostatných křivek spotřeby práce. Teprve vážený průměr těchto jednotlivých spotřeb práce dá křivku celkové spotřeby práce na jednotku zboží ve formě zásoby. A teprve tehdy — obdobně jako v uvedeném příkladě — stanovili bychom dobu odbytového cyklu.

V praxi působí na dobu odbytového cyklu řada činitelů. Předně je to stupeň vývoje výrobních sil, kterým jsou dány výrobní možnosti, dále jsou to rozdíly v růstu nebo poklesu spotřeby práce na jednotku zboží u různých sortimentů zboží; podstatně odlišnou rychlostí rostou na příklad ztráty na zboží při skladování žulových kostek a při skladování šlehané smetany a p. Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že za společensky nutnou dobu odbytového cyklu můžeme pokládat pouze takovou dobu, při níž za prvé dochází k nejmenší spotřebě práce, souvisejí přímo i nepřímo s pohybem jednotky zboží od výrobce k obchodníkovi, a při níž za druhé odbytová zásoba se tvořila v podmínkách společensky průměrných sil. Nutno podtrhnout, že u různých druhů zboží je i různá společensky nutná doba odbytového cyklu.

Vycházíme-li ze zmíněných předpokladů, že totiž jde o společensky nutnou dobu odbytového cyklu, a zjišťujeme-li průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby, zjišťujeme tím současně i společensky nutnou dobu pobytu zboží ve formě odbytové zásoby. Tato doba se rovná poloviční společensky nutné době odbytového cyklu.

Jak již bylo řečeno, zboží vstupuje do sféry oběhu tím okamžikem, kdy začíná tvořit odbytovou zásobu. Ve formě zásoby zůstává nadále i tehdy, kdy je převzal a disponuje jím obchodní kapitalista, a to potud, pokud nedokončilo cestu ke spotřebiteli. Jestliže se v době odbytového cyklu masa zboží ve formě zásoby nahromadila, pak v době, kdy jí disponuje obchodník, to jest v době, kterou můžeme nazvat dobou obchodního cyklu, masa zboží se ve formě zásoby zmenšuje. Je jasné, že si plynulý proces reprodukce vyžaduje, aby byla stejná rychlost, kterou se zboží hromadilo ve formě odbytové zásoby, jako rychlost, kterou ubývá na masě zboží ve formě obchodní zásoby. Z toho vyplývá, že se společensky nutná doba obchodního cyklu musí rovnat společensky nutné době odbytového cyklu. Podle našeho příkladu, který jsme si uvedli, náš obchodník měl by rozprodat zboží během šesti dnů, jelikož během téže doby obdrží od výrobce opět příslušnou masu zboží. Náhorně bychom si to mohli vyjádřit tímto grafem:

POČET JEDNOTEK ZBOŽÍ
VE FORMĚ ZÁSoby

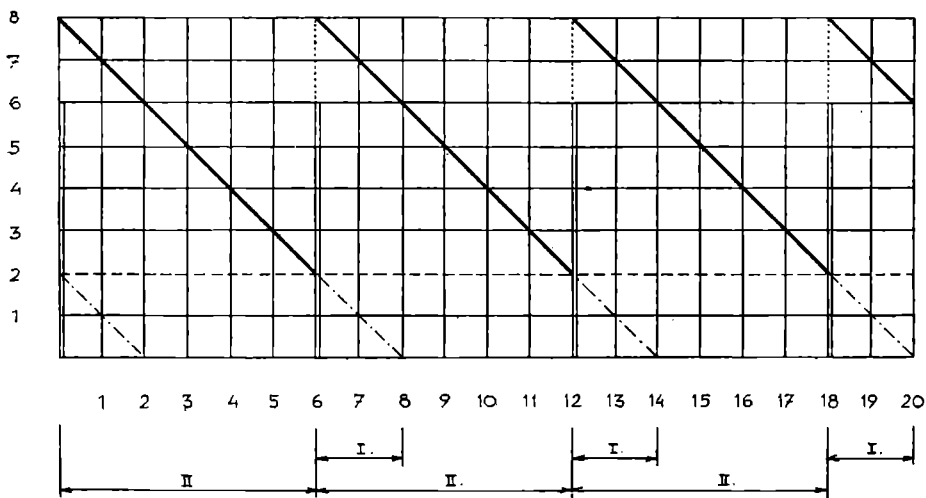

Vzhledem k tomu, že se během doby obchodního cyklu postupně zmenšuje množství zboží ve formě obchodní zásoby, až úplně mizí, lze za průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě obchodní zásoby pokládat poloviční dobu obchodního cyklu. V našem případě půjde o dobu tři dnů.

V obchodní praxi se však vytváří ta odlišná situace, že obchodní kapitalista zpravidla nepřejímá zboží od výrobce teprve tehdy, když rozprodal v plném rozsahu svou dosavadní obchodní zásobu. Zboží, které se po jistou dobu hromadí ve velkoobchodních skladech, musí být rozdělováno a odevzdáváno maloobchodu, prováděna jako technická přejímka, další roztřídění, uskladnění a příprava pro vlastní prodej spotřebiteli v maloobchodu. I za předpo-

kladu, že se celý tento proces uskutečňuje v podmínkách racionální organizace obchodního aparátu, obchodní sítě a racionálním vynaložením práce, vyžaduje si uskutečnění tohoto procesu jistou dobu. Aby se obchod během této doby nedostal do situace, že by neměl zboží, které by bylo připraveno k prodeji, je nucen přejímat od výrobního kapitalisty zboží dříve, než rozprodal celou svou obchodní zásobu. Část zásoby zboží, která v době ukončení odbytového cyklu je v obchodě, představuje tak rezervu. O tuto rezervu se zvětšuje celkový stav obchodní zásoby a doba rozprodeje této rezervy zboží ve formě obchodní zásoby představuje prodloužení doby obchodního cyklu. Tuto skutečnost nám opět ukazuje názorné schéma:

POČET JEDNOTEK ZBOŽÍ
VE FORMĚ ZÁSObY

POČET DNŮ POBYTU ZBOŽÍ
VE FORMĚ OBCHODNÍ ZÁSObY

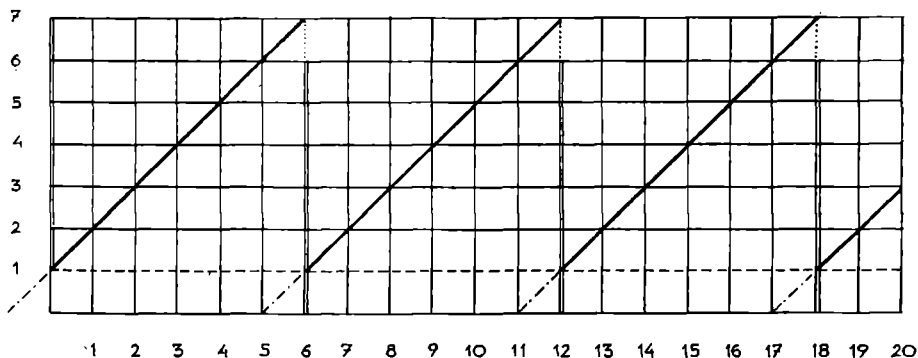
- ===== suma jednotek zboží, které přešlo do obchodní zásoby
- celkový stav obchodní zásoby
- - - - - stav rezervní obchodní zásoby představované zbožím příslušného cyklu
- . - . - stav rezervní obchodní zásoby představované zbožím z předcházejícího obchodního cyklu
- I. doba prodloužení obchodního cyklu vzniklá existencí rezervy
- II. doba odbytového cyklu = průměrná doba pobytu jednotky zboží ve formě rezervní obchodní zásoby

Pokud předpokládáme prostou obnovu obchodní zásoby (jak je tomu i v našem případě znázorněném na grafu), pak vzhledem k tomu, že po celou dobu trvání obchodního cyklu je trvale stejná suma zboží ve formě rezervní obchodní zásoby, musíme za průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě rezervní obchodní zásoby pokládat celou dobu obchodního cyklu. V našem případě jde tedy o dobu šesti dnů. Nesmí nás klamat skutečnost, že je šesti-

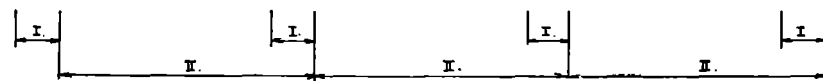
denní obchodní cyklus prodloužen o dva dny, během nichž je rozprodáno zboží, které v minulých šesti dnech představovalo rezervní obchodní zásobu. Uvedené dva dny nepředstavují pouze prodloužení, nýbrž prolínání dvou cyklů, při čemž v novém cyklu minulá rezervní zásoba vystupuje již jako tomuto cyklu vlastní, rozprodávaná obchodní zásoba. Průměrnou dobu pobytu jednotky zboží v této formě zásoby jsme si stanovili již dříve.

Podobně jako obchodní kapitalista nepřejímá zboží od výrobce teprve tehdy, když rozprodal v plném rozsahu svou obchodní zásobu, nýbrž je nucen si udržovat jistou rezervu, podobně i výrobní kapitalista se po ukončení doby odbytového cyklu nezbavuje celé sumy zboží, které mu leží ve formě odbytové zásoby. Výrobní kapitalista je nucen za tím účelem, aby suma zboží, které opouští odbytovou zásobu, přešla k obchodníkovi, uskutečnit řadu výdajů práce souvisejících opět s tříděním, s balením, s přepravou a pod. tohoto zboží. Aby mohl řádně odbavit zboží v požadované sumě, je nucen mít již na počátku odbytového cyklu jistou rezervu, jelikož s odbavováním zboží započne již před ukončením cyklu. V době, kdy odbavuje zboží, začíná se mu tvořit nová rezerva zboží, která přechází do formy odbytové zásoby. Tato rezerva odbytové zásoby opouští formu odbytové zásoby teprve na konci příštího odbytového cyklu. Doba, po kterou se vytvářela rezervní odbytová zásoba, představuje dobu prodloužení odbytového cyklu vzniklou vytvářením rezervy. Opět nám zde napomáhá názorné schéma:

POČET JEDNOTEK ZBOŽÍ
VE FORMĚ ZÁSOBY

POČET DNŮ POBYTU ZBOŽÍ
VE FORMĚ ODBYTOVÉ
ZÁSOBY

===== suma jednotek zboží, které vychází z odbytové zásoby

————— celkový stav odbytové zásoby

----- stav rezervní odbytové zásoby představované zbožím, které ukončením odbytového cyklu opouští formu rezervní odbytové zásoby

..... celkový stav rezervní odbytové zásoby

I. doba prodloužení odbytového cyklu vzniklá vytvářením rezervy

II. doba odbytového cyklu = průměrná doba pobytu jednotky zboží ve formě rezervní odbytové zásoby

Podobně, jak jsme si ukázali v případě obchodní zásoby, i v tomto případě vzhledem k tomu, že po celou dobu trvání odbytového cyklu je stejná suma zboží ve formě rezervní odbytové zásoby, musíme za průměrnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě rezervní odbytové zásoby pokládat celou dobu odbytového cyklu. V našem případě jde tedy o dobu šesti dnů.

Jako při analýse společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby, tak i ve všech dalších, již uvedených případech jsme mohli předpokládat průměrný stav vývoje výrobních sil, účelnou organizaci obchodního aparátu a rozmístění obchodní sítě vzhledem k rozmístění výrobních a spotřebitelských jednotek a konečně i plynulý proces výroby a spotřeby v podmínkách souladu nabídky s poptávkou. Jednotlivé výsledné doby, které jsme zjišťovali, jsou-li zkoumány za těchto předpokladů, představují 1. kromě již uvedené společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě odbytové zásoby i 2. společensky nutnou dobu pobytu jednotky zboží ve formě obchodní zásoby, 3. ve formě rezervní obchodní zásoby a 4. ve formě rezervní odbytové zásoby.

Chceme-li nyní zjistit společensky nutnou dobu pobytu zboží jistého druhu ve formě zásoby, pak musíme vycházet ze zjištěných dob. Kdyby se netvořila reserva v obchodních a odbytových skladech, pak součet společensky nutných dob pobytu jednotky zboží ve formě odbytové a ve formě obchodní zásoby by nám stanovil hledanou dobu. Prakticky by nám stačilo určit dobu odbytového nebo obchodního cyklu. Avšak skutečnost, že u různých druhů zboží též různá jeho část pobývá různou dobu ve formě rezervní odbytové nebo obchodní zásoby nám postup stanovení společensky nutné doby pobytu toho kterého zboží ve formě zásoby činí značně složitějším. Má-li být hledaná doba se společenského hlediska doba průměrná, je nutno porovnat, jaká část zboží v jednotlivých cyklech tvoří rezervní zásobu, neboť čím je tato poměrná část zboží větší, tím více prodlužuje společensky nutnou dobu pobytu zboží ve formě zásoby. Zároveň však nutno připomenout, že se vznikem rezervní odbytové nebo obchodní zásoby různá množství zboží ve formě zásoby mají podle svého postavení i různou společensky nutnou dobu pobytu v této formě: zboží, které nevstupuje do rezervy — poloviční dobu cyklu; zboží v rezervě — celou dobu příslušného cyklu. Při zjišťování společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě zásoby je proto nutno počítat nikoli pouze s prostým součtem společensky nutných dob pobytu zboží v různých formách zásoby, nýbrž se součtem těchto dob násobených vždy podílem počtu jednotek v té které formě zásoby se nacházejícího zboží na celkové sumě jednotek zboží v příslušném cyklu. Tak přicházíme k obecnému pravidlu, podle něhož se společensky nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby rovná součtu jednotlivých společensky nutných dob pobytu zboží v jednotlivých formách zásoby (odbytové, obchodní a rezervní odbytové a obchodní zásoby), stanovenému s přihlédnutím k počtu jednotek zboží v té které formě zásoby.

Jestliže v našem číselném příkladě společensky nutná doba pobytu zboží ve formě:

odbytové zásoby	= 3 dny,
rezervní odbytové zásoby	= 6 dnů,
obchodní zásoby	= 3 dny,
rezervní obchodní zásoby	= 6 dnů,

a podíl jednotek zboží na celkové sumě zboží v příslušném cyklu činí u:

odbytové zásoby	6/7, (6 jedn. zboží),
reservní odbytové zásoby	1/7, (1 jedn. zboží),
obchodní zásoby	3/4, (6 jedn. zboží),
reservní obchodní zásoby	1/4, (2 jedn. zboží),

pak společensky nutná doba pobytu jednotky zboží ve formě zásoby činí:

$$(3 \text{ dny} \times 6/7) + (6 \text{ dnů} \times 1/7) + (3 \text{ dny} \times 3/4) + (6 \text{ dnů} \times 1/4) = 6,82 \text{ dne.}$$

V našem případě jsme předpokládali správně, že zboží ve formě zásoby se vyskytuje 1. u odbytových složek výrobce a 2. v obchodě. Potud, pokud uvažujeme o obchodě jako o jednočlánkovém, přímém zprostředkovateli pohybu zboží ke spotřebiteli, je naše úvaha správná. Vyvinutá dělba společenské práce za kapitalistického řádu a organizace jeho výrobních sil vyžaduje si však u převážné části pohybu zboží existenci dvou článků obchodu: velkoobchodu a maloobchodu. Jenom jistá zboží se za jistých podmínek pohybují z odbytového skladu výrobce přes sklad obchodníka přímo ke spotřebiteli. Převážná část zboží se musí kupit ve formě zásoby nejen u výrobce, ale i ve velkoobchodě a maloobchodě. Se společenského hlediska, s hlediska potřeby zajistit plynulou reprodukci zbytečná mnohočlánkovitost je produkt spekulace a odbytových potíží za kapitalismu a nemůžeme s ní počítat při stanovení společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě zásoby. Existencí dvou článků obchodu znamená, že kromě odbytového cyklu výrobce existuje obchodní cyklus, který se však skládá ze dvou relativně samostatných cyklů: velkoobchodního a maloobchodního cyklu. Velkoobchodní cyklus vystupuje vůči maloobchodnímu jako cyklus odbytový, dříve již zkoumaný. Délka celého obchodního cyklu, se arci v tomto případě zdvojnásobuje. Při výpočtu společensky nutné doby pobytu jednotky zboží ve formě zásoby bychom museli stanovit součet jednotlivých společensky nutných dob ve všech formách zásoby: výrobcovy odbytové, velkoobchodní odbytové, maloobchodní zásoby a rezervních zásob těchto tří forem.

Vzhledem k našemu číselnému příkladu předpokládejme, že u zboží procházejícího dvěma články obchodu rovná se společensky nutná doba pobytu zboží ve formě velkoobchodní zásoby a rezervní velkoobchodní zásoby době naší dosavadní obchodní a rezervní obchodní zásoby. Podobně pro jednoduchost uvažujme o maloobchodní zásobě a maloobchodní rezervní zásobě a neměňme předpokládaný podíl jednotek zboží na celkové sumě zboží v příslušných cyklech. Za všech těchto předpokladů společensky nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby bude činit:

$$(3 \text{ dny} \times 6/7) + (6 \text{ dnů} \times 1/7) + (2 \text{ dny} \times 3/4) + (6 \text{ dnů} \times 1/4) + (3 \text{ dny} \times 3/4) + (6 \text{ dnů} \times 1/4) = 10,57 \text{ dne.}$$

Tolik, pokud sledujeme jeden druh zboží, zboží jistého sortimentu. Kdybychom chtěli zjistit průměrnou, společensky nutnou dobu pobytu masy zboží ve formě zásoby, museli bychom stanovit průměr z jednotlivých společensky nutných dob pobytu jednotky zboží ve formě zásoby, a to opět s přihlédnutím k jejich podílu na celkovém počtu jednotek zboží ve formě zásoby.

Jsou-li ve společnosti během jisté doby (sledováno ovšem dynamicky vzhledem k případnému růstu poptávky a tím i obratu zboží) ve sféře oběhu vytvářeny zásoby v uvedené míře, pak to znamená, že jsou rovny zásobám, které by (v abstraktním případě neexistence sféry oběhu) musely jinak vzniknout ve sféře produktivní nebo individuální potřeby. „Pokud není zásoba zboží nic jiného než zbožní forma zásoby, která by při daném měřítku společenské výroby neexistovala ve formě zásoby, přesto existovala buď jako produktivní zásoba (latentní výrobní fond), nebo jako spotřební fond (zásoba spotřebních předmětů), potud jsou také náklady, které si udržování zásoby vyžaduje, tedy náklady na tvoření zásoby — t. j. zpředmětněná nebo živá práce na to vynaložená — pouze určitou formou nákladů na udržování společenského výrobního fondu nebo společenského spotřebního fondu.“⁵ Jde o náklady oběhu vynaložené na udržování společensky nutné zásoby zboží, nutné k uskutečňování plynulého procesu reprodukce, o náklady zmenšující však množství práce, která by mohla být vynaložena ve výrobní sféře při tvorbě hmotného bohatství společnosti. „Náklady na tvoření zásoby zůstávají jako dříve srážkami ze společenského bohatství, ačkoli jsou podmínkou jeho existence.“⁶ Zároveň však jde o spotřebu práce za tím účelem, aby byla uchována užitná hodnota zboží, spotřebu práce vyvolanou nuceným, avšak s hlediska společnosti nutným prodléváním zboží ve formě zásoby. Takto vynaložená práce působí na užitnou hodnotu vytvářením hmotných podmínek k uchování užitné hodnoty. Je možno názorně říci, že touto prací je nahrazována užitná hodnota a tím i hodnota produktu, kterou by jinak, kdyby nebyl řádně skladován, postupně ztrácel.

Touto prací spjatou s užitnou hodnotou zboží sice tedy nové zboží nevzniklo, avšak udržela nebo zvýšila se hodnota výrobku. Jde proto o náklady, které působí spolu při tvorbě hodnoty společenského produktu, jejichž zdrojem úhrady je práce dělníků vykonávajících ve sféře oběhu všechny se skladováním spojené činnosti. Při tom „zvýšení hodnoty zboží, které mají za následek, jen rozdělují pro rata (poměrně) tyto náklady na různá zboží, poněvadž jsou pro různé druhy zboží různé“.⁷ Souhrnně možno říci, že náklady oběhu spojené s udržováním průměrné společensky nutné zásoby zboží lze řadit mezi náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

Jestliže pozorujeme v prvním případě vysvětlenou dobu pobytu zboží ve formě zásoby s hlediska společenské potřeby plynulého procesu reprodukce, pak lze o ní hovořit jako o době normální a o nákladech skladování s ní spjatých jako o normálních nákladech. V případě prodloužení této doby v důsledku vážnutí oběhu můžeme naopak hovořit o nenormální době a nenormálních (anormálních) nákladech, třebaž v kapitalistické společnosti jde o jev uskutečňovaný v širokém měřítku. V tomto smyslu hovoří i Marx: „Jen pokud je zásoba zboží podmínkou zbožního oběhu a dokonce formou, která nutně vzniká ve zbožním oběhu, pokud je tedy tato zdánlivá stagnace formou pohybu samého — jako je tvoření peněžní rezervy podmínkou peněžního oběhu — jen potud je tato stagnace normální. Jakmile však zboží, které dlí v reservoárech oběhu, neuvolní místo další vlně výroby, jakmile se tedy reservoáry přeplyňují, rozšiřuje se zásoba zboží v důsledku vážnutí oběhu, zcela tak jako roste rozsah pokladu, vázne-li oběh peněz.“ A dále: „Zásoba zboží už jako není podmínkou nepřetržitého prodeje, nýbrž důsledkem toho, že se nedaří zboží prodat.“⁸

Normální doba pobytu zboží ve formě zásoby předpokládá rovnováhu mezi

nabídkou a poptávkou na trhu, kdežto nenormální doba převahu nabídky nad poptávkou. S hlediska kapitalistické třídy jde v prvním případě o „dobrovolné“, v druhém o „nedobrovolné“ tvoření zásoby. Při tom „nedobrovolné“ tvoření zásoby má svůj původ ve vážnutí oběhu, čili je totožné s vážnutím oběhu nezávislým na vědomí kapitalisty a odporujícím jeho vůli.⁹ Takovité tvoření zásoby odporuje vůli kapitalisty proto, poněvadž vyžaduje vyšší než společensky nutné náklady na skladování a zmenšuje mu tím míru zisku.

Náklady spojené s udržováním užitné hodnoty zboží v nenormální době, t. j. v době jeho pobytu ve formě zásoby, která převyšuje normální dobu, dobu společensky nutnou, jsou sice co do formy spjaty s užitnou hodnotou, avšak se společenského hlediska nadbytečně, neproduktivně. Nepodílí se proto na tvorbě hodnoty zboží, „nevcházejí do hodnoty zboží, nýbrž tvoří srážku, ztrátu hodnoty při realizaci hodnoty“¹⁰ Tyto náklady nezvyšují hodnotu společenského produktu, jsou hrazeny z nadhodnoty „vyvěrají výhradně z formy, totiž z nutnosti přeměnit zboží v peníze a z obtížnosti této metamorfosy“¹¹ a řadíme je proto mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

V kapitalistickém hospodářském řádu jednotliví kapitalisté a zvláště pak jednotlivé monopoly operacemi uskutečňovanými ze spekulativních důvodů vytvářejí nenormální zásoby. Příčinou prodloužení doby pobytu zboží ve formě zásoby, příčinou zvýšených nákladů na skladování není v tomto případě zpomalování oběhu tkvící mimo dosah kapitalistových záměrů. Příčinou je spekulativní počínání kapitalisty, který se snaží vyšroubovat ceny, realizovat nadzisky. Zpomalení oběhu je teprve důsledkem těchto operací. Náklady spojené se spekulativním skladováním nenormálních zásob zboží nepředstavují (ze stejných důvodů jako v předcházejícím případě) spotřebu produktivní práce. „I tehdy, když kapitalista v dobách skutečných nebo očekávaných revolucí v hodnotě úmyslně nedá své zboží na trh, závisí to, zda realisuje své dodatečné útraty, jen na tom, je-li jeho spekulace správná nebo nesprávná. Ale revoluce v hodnotě není následkem jeho útrat.“¹² V důsledku toho, že jde o náklady, které se nepodílí na tvorbě hodnoty společenského produktu a musí být hrazeny z nadhodnoty, řadíme je mezi náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

To obecné, co nám charakterisuje „normální“ a „nenormální“ spotřebu práce v souvislosti s pobytem zboží ve formě zásoby platí v podstatě i pro výdej práce na konečné zpracování, třídění a balení zboží ve sféře oběhu a při dopravě zboží. K nenormálním výdajům práce jak při konečné úpravě, tak při dopravě zboží může opět docházet v podstatě ze dvou důvodů. Předně je taková spotřeba práce vyvolávána spekulativními záměry kapitalistů, za druhé pak takovými objektivními příčinami tkvícími v podstatě kapitalistického řádu, jakými jsou krize z nadvýroby, pomalejší růst tržních možností proti růstu výroby za kapitalismu a pod.

Zcela naopak je tomu za socialismu, kdy naprostá většina nákladů na udržování zásoby odpovídá požadavkům plynulého procesu reprodukce, je spjata s užitnou hodnotou zboží a představuje tedy produktivní spotřebu práce, náklady oběhu vyplývající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Se socialistickým plánovaným hospodářstvím je neslučitelné, aby se doba pobytu zboží ve formě zásoby vytvářela živelně, jak tomu bylo za kapitalismu. Rozbor doby pobytu zboží ve formě zásoby za kapitalismu nám ukázal, že tato živelně se vytvářející doba podstatně převyšuje k uskutečnění procesu reprodukce se společenského hlediska nutnou, normální dobu pobytu

zboží ve formě zásoby. To, co bylo obecně řečeno o vymezení této normální doby v kapitalismu, platí i pro zkoumání a vymezení této doby v podmínkách socialistické ekonomiky. Za socialismu je však požadavek, aby zboží pobývalo ve formě zásoby pouze normální dobu v souladu se zájmy celé společnosti. Požadavky základního ekonomického zákona je dáno, aby šlo o takovou dobu, při které je zajištěno plynulé uspokojování spotřebitelů i nejuspěšnější hospodaření všech složek obchodu. Splnění těchto požadavků nelze ponechávat živelnému vývoji, nýbrž vyžaduje plánovité stanovení norem zásob dodržovaných pracovníky socialistického obchodu.

Normy zásob stanoví v podstatě sumu zboží, které pobývá po jistou dobu ve sféře oběhu ve formě zásoby. Pro stanovení norem zásob je třeba znát především dva činitele: cyklus dodávek a dobu potřebnou k manipulaci se zbožím. Cyklus dodávek určuje nám dobu obchodního cyklu a doba k manipulaci se zbožím dobu pobytu zboží ve formě rezervní obchodní zásoby. Norma zásoby je pak zpravidla stanovena jako součet minimální zásoby, t. j. sumy zboží ve formě rezervní obchodní zásoby, potřebné ke krytí doby manipulace se zbožím a sumy zboží potřebné ke krytí poloviny doby obchodního cyklu.¹³ Sumu zboží potřebného ke krytí poloviny doby obchodního cyklu je možno zjistit poměrně snadno. Obtížnější je již stanovení potřeby a tím i normy minimální zásoby. Při obecném rozboru v podmínkách kapitalistického řádu jsme předpokládali při stanovení minimální zásoby (rezervní obchodní zásoby) pouze potřebu krytí doby manipulace se zbožím. S tohoto hlediska vychází též socialistická praxe. V nedávné době upozorňovali však pracovníci ekonomiky obchodu na vliv složitosti sortimentu a sezónnosti na stanovení minimální zásoby, tuto otázku však „odborná literatura neřeší“.¹⁴

Jako další činitel minimální zásoby zboží bývá uváděna pojistná zásoba zboží „pro každý případ“ nepravidelností v dodávkovém cyklu výroby a v pohybu zboží od velkoobchodu k maloobchodu. Zásadně je třeba v socialistickém hospodářství tohoto činitele, jímž jsou neočekávané nepravidelnosti v činnosti odbytových orgánů výrobních organizací nebo samého obchodu, odstraňovat. Počítat s ním lze pouze potud, pokud nepravidelnost v dodávkách od výroby a nepravidelnost v pohybu zboží mezi jednotlivými články obchodu je vyvolávána takovou objektivní příčinou, jakou je nedokonalý stav produktivních sil socialistické společnosti. Potud je také možno hovořit o podílu na tvorbě minimální zásoby, který je společensky nutný. Zde je třeba též upozornit na to, že jsme doposud předpokládali jednak tvorbu normy zásob zboží v obchodě jako v celku a nepřihlíželi k jeho rozčlenění na velkoobchod a maloobchod, jednak tvorbu norem zásob pro tyto samostatné články. To, co však bylo řečeno o vlivu nepravidelností v dodávkách z výroby i v odběru zboží maloobchodem od velkoobchodu, platí ve všech případech.

Je tomu však jinak, pokud sledujeme vliv sortimentu a sezónnosti. Vliv šíře sortimentu a sezónnosti nemůže se výrazně projevit při ročním sledování a stanovení normy stavu zásoby zboží, pokud máme na mysli úhrn zboží skladovaného v socialistickém státě. Zde základem pro stanovení roční normy minimální zásoby veškerého zboží nemůže být nic jiného než pracnost a doba manipulace se zbožím. Ovšem ve velkoobchodě a maloobchodě projevuje se do jisté míry na tvorbu normy minimální zásoby vliv šíře sortimentu, a to celkem dvojnásobem.

Předně se rozšiřováním sortimentu ve velkoobchodě i v maloobchodě prodlužuje doba na manipulaci se zbožím na skladě. Ovlivňuje tedy různá šíře

sortimentu minimální zásoby prostřednictvím změn v délce doby na manipulaci se zbožím ve skladě. Dále je třeba si uvědomit, že zpravidla je odlišný dodávkový cyklus z výroby do velkoobchodu, než jaký je vlastní odbytový cyklus velkoobchodu. Odbytový cyklus velkoobchodu je jen součástí celkového obchodního cyklu, který jsme si vyvodili při rozboru situace v kapitalistickém řádu a u něhož jsme si ukázali, že se má rovnat odbytovému cyklu výrobce. Odbytový cyklus velkoobchodu je tedy v jistém, relativně konstantním vztahu k odbytovému cyklu výroby. Vzhledem k tomu, že u různých druhů zboží složitějšího sortimentu jsou však různě dlouhé odbytové cykly výrobků, že například dodávky jistého zboží z výroby přechází do velkoobchodu v delších intervalech, než v kterých odevzdává velkoobchod zboží celého sortimentu maloobchodu, je nutno i možno minimální zásobu, rezervní odbytovou zásobu velkoobchodu snížit, v obráceném případě zvýšit. Je tomu tak proto, že při výkyvech od průměrné doby odbytového cyklu výrobce při jednotlivých druzích složitějšího sortimentu v prvním případě je možno práce spojené s přejímkou a zejména s odbavením zboží rozložit na delší dobu, v případě druhém je manipulační doba kratší, takže je nutno rezervní zásobu mít větší. Složitost sortimentu má tedy vliv na velikost minimální zásoby potud, pokud sledujeme jednotlivé druhy zboží. S tohoto hlediska neovlivňuje šíře sortimentu tvorbu minimální zásoby prostřednictvím změn v rozsahu doby manipulace se zbožím, nýbrž jako důsledek různého rozložení této doby vzhledem k cyklu. Tolik k jednotlivým druhům zboží. Při tvorbě normy minimální zásoby veškerého zboží širokého sortimentu ve velkoobchodních skladech lze však předpokládat, že dochází k vyrovnání jednotlivých odchylek doposud sledovaných na jejich průměr, určující minimální zásobu.

Všechno to, co bylo řečeno o vlivu sortimentní šíře na minimální zásobu ve velkoobchodních skladech ve vztahu k výrobě, platí v plné míře i ve vztahu velkoobchodu a maloobchodu (pokud v maloobchodě jsou doby odbytu zboží z maloobchodní zásoby u různých druhů složitějšího sortimentu různé v poměru k době odbytového cyklu velkoobchodu). Zároveň je třeba upozornit na skutečnost, že norma minimální zásoby v případě zásob zboží složitějšího sortimentu bude pouze tehdy správná a bude vyjadřovat zásobu společensky nutnou, pokud sama šíře sortimentu bude odpovídat potřebám procesu reprodukce. K zajištění tohoto předpokladu jsou vypracovány t. zv. normy sortimentálního minima (správněji optima), stanovené zejména podle druhu, zaměření a velikosti obchodních provozoven.

Vliv sezónnosti se projevuje na potřebě minimální zásoby, a tedy se musí projevit i na tvorbě normy minimální zásoby potud, pokud sledujeme jednotlivé druhy zboží. Je přirozené, že vliv sezónnosti nepostihuje roční masu zboží ve formě zásoby. U jednotlivých druhů zboží (nebo celých skupin) je třeba k sezónnosti přihlížet ve velkoobchodě i v maloobchodě. Pro praxi obchodních podniků nestačí stanovit normu zásoby a v tom i normu minimální zásoby zboží bez přihlížení k sezónnosti zboží. Je třeba přistupovat k tomuto úkolu tak, že jsou stanoveny normy pro jistá roční období. Zpravidla zde vystačí stanovení čtvrtletních norem. Pro naše zkoumání, kdy nám jde o zjištění, jak plní nebo — lépe řečeno — do jaké míry může plnit norma zásoby úlohu ukazatele, zda zásoba bude tvořena ve společensky nutném množství, můžeme se spokojit s poznatkem, že sezónnost vede ke změnám sumy zboží jistého druhu ve formě zásoby, kterou je možno vyjádřit a stanovit normou.

Abychom mohli za socialismu obecně stanovit společensky nutnou dobu

pobytu jednotky zboží ve formě zásoby, při jejímž určení hraje důležitou roli doba odbytového cyklu jako východisko doby velkoobchodního cyklu, je třeba se pozastavit u jejich vzájemného poměru. Při rozboru za kapitalismu se jasně ukázalo, že v ekonomice, v které se všechny proporce tvoří živelně, musí se obě doby vzájemně rovnat, při čemž prvá je východiskem při tvorbě obchodního (velkoobchodního) cyklu. Za socialismu a zejména pak v údobí výstavby socialistické ekonomiky může nastat a namnoze nastává situace, kdy je třeba v jistém období nebo v jistém odvětví národního hospodářství rozvíjet přednostně některé výrobní úseky i s jejich odbytovými orgány, aniž může být současně zajištěn i odpovídající vývoj obchodních složek. V takovém případě, kdy výrobce má vytvořeny subjektivní podmínky ke zkrácení odbytového cyklu, kdežto obchod, zejména jeho velkoobchodní složka je zaveden vzhledem k dosahování maximální hospodárnosti na dobu delšího cyklu, je třeba stanovit kompromisní řešení. Zkrácení odbytového cyklu výrobce nesmí vyvolat nadměrný růst spotřeby práce na zásobu zboží ve velkoobchodě. Doba odbytového i obchodního cyklu bude proto taková, při které úhrnná suma spotřebované práce na zboží ve formě zásoby bude co nejnižší. I za socialismu platí tedy pravidlo, že odbytový cyklus určuje obchodní, resp. velkoobchodní cyklus, nelze však nepřihlídnout ke skutečnosti, že v řadě případů jako důsledek různých podmínek při uskutečňování obou cyklů je třeba počítat i se zpětným působením obchodu na tvorbu odbytového cyklu.

Při splnění všech uvedených podmínek, o kterých jsme uvažovali, bude se společensky nutná doba pobytu zboží ve formě zásoby v socialistickém obchodně rovnat součtu jednotlivých společensky nutných dob pobytu zboží v jednotlivých formách zásoby (obdobně tomu, jak jsme na tvorbu společensky nutné doby poukázali při rozboru v podmínkách kapitalismu). Při splnění všech podmínek nám normy zásob vyjádří velikost sumy zboží, která pobývá společensky nutnou dobu ve formě zásoby. Anebo v přímé závislosti: budou vyjadřovat takovou situaci v obchodních člancích, při které jednotka zboží bude pobývat ve formě zásoby dobu společensky nutnou.

Zásadně lze tedy říci, že spotřeba práce na zboží ve formě zásoby, pokud se toto zboží zdržuje ve skladech v míře dané normou, je spotřeba společensky nutná a odpovídá tedy spotřebě práce při „normální formě zásoby“.

Jiná je ovšem otázka, zda normy zásob, jak jsou v socialistickém obchodě sestavovány, odpovídají obecným požadavkům, které jsme prozkoumali. Není naším úkolem a v naší úvaze též nejde o to, abychom provedli obšírný kritický rozbor současné praxe normování zásob. Že v tomto smyslu dosavadní praxe zdaleka není dokonalá, o tom ovšem nemůže být sporu. Při vypracování norem, které jsou stanoveny zpravidla na rok, vychází se u nás v praxi zpravidla z plánovaného maloobchodního obratu a přihlíží se k základním činitelům, jimiž je dodávkový cyklus a minimální zásoba. Určení doby cyklu a minimální zásoby zdaleka se neprovádí vyčerpávajícím způsobem podle zásad vyjádřených v našem theoretickém rozboru. Zejména při určení cyklu hraje značnou roli vliv dosavadní praxe a nově ujednané dodávkové smlouvy. Jak minulá praxe, tak nové dodávkové smlouvy nemusí vždy odpovídat základním požadavkům, které jsme si vymezili.

„Plánování zásob zboží v soustavě obchodních podniků a závodů v současné době je neuspokojivé. V plánech obratu zboží mnoha obchodních závodů a podniků zcela chybějí ukazatelé zásob zboží. Některé obchodní závody a podniky se omezují pouze na nepodložené průměrné ukazatele zásob zboží.

Normativy zásob zboží nejsou často jednotlivým obchodním závodům, hlavně malým, sdělovány.¹⁵ Doposud praxe vypadala namnoze tak, že „od skutečně dosažených celkových časových norem zásob zboží se odpočítaly časové normy připadající na odhadnuté skutečné nadnormativní zásoby. Na základě těchto upravených skutečných časových norem se stanovily plánované časové normy zásob pro jednotlivé podniky jako odhadnutá úhrnná veličina, která byla více nebo méně rozpočítána na jednotlivá odvětví a čtvrtletí. Z těchto časových norem zásob a plánovaného obrátu zboží vznikla početně „plánovaná zásoba“, pro kterou neexistuje ekonomické zdůvodnění“, jak kritizuje H. Rohleder a j. v článku „Potřebujeme ekonomicky podložené normy zásob“.¹⁶

Minulá praxe je ostře kritisována. Zároveň jsou však podávány návrhy na stanovení norem plánované zásoby, avšak o správnosti jejich ekonomického podložení je třeba do jisté míry vyslovit pochybnost. Podle Rohledera „plánovaná zásoba (P) je průměrná zásoba, která se rovná průměru minimální (N) a maximální (V) zásoby: plánovaná zásoba $P = \frac{N + V}{2}$ “. Maximální zásobou

autor rozumí součet sumy zboží, které bude realizováno během cyklu a sumy zboží v minimální zásobě. Nečiní nic jiného, než že opakuje to, co v článku „Zásoby zboží a doba oběhu zboží“ (na který autor vědomě navazuje) vyjádřil F. Oblovackij a před ním řada učebnic ekonomiky obchodu. V podstatě ke stejnému poznatku jsme dospěli i v našem rozboru. Použijeme-li autorovy terminologie a označení, pak ve smyslu naší úvahy platí $P = \frac{V - N}{2} + N$.

Zásadní rozdíl v autorově pojetí a v našem zkoumání je však v tom, že Rohleder klade rovnítko mezi minimální zásobou a t. zv. sortimentní železnou zásobou. Podle našeho soudu však minimální zásoba musí existovat i tam, kde je skladován pouze jednoduchý sortiment a kde je třeba vyvolávána pouze nutností doby manipulace se zbožím, jak o tom bylo již dříve hovořeno.

Přes všechny odchylky vzniklé nedokonalým stanovením norem zásob v jednotlivých případech lze však normy zásob (a vyžadovalo by dalšího rozboru zjištění, zda též normy v průměru) pokládat za výchozí kritérium pro vymezení zásoby v normální nebo nenormální formě.

Pro zjištění, zda za socialismu je nutné, aby se doba pobytu zboží ve formě zásoby stala se společenského hlediska nadbytečná, není však rozhodující norma zásoby, nýbrž skutečnost, že socialismus vytváří předpoklady k tomu, aby nadbytečná nebyla. V podmínkách socialistické ekonomiky je plánována nejen výroba, ale i spotřeba, objem spotřeby je plně zajišťován plánovitým stanovením kupních fondů obyvatelstva, takže neexistují objektivní podmínky k tomu, aby vznikaly zásoby a byla spotřebovávána práce na skladování zboží v nadbytečném měřítku. V socialismu neexistují tedy objektivní podmínky k tomu, aby docházelo ke spotřebě práce spojené s nadměrnou zásobou zboží, vyvolanou spekulativními záměry a operacemi se zbožím a potížemi trhu, jak tomu bylo za kapitalismu. Neexistují objektivní podmínky ke vzniku spotřeby práce, která pozbývá charakter práce produktivní a představuje náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Existují však podmínky, a to podmínky subjektivní, tkvící v nedokonalé práci hospodářských pracovníků, podmínky k tomu, aby se na příklad pro špatnou plánovací, dodavatelskou nebo odbytovou praxi tvořily zásoby v nad-

bytečném množství, aby vznikaly nadnormativní zásoby. „Hromadění nadnormativních zásob je způsobeno především tím, že státní a družstevní organizace neuspokojivě zkoumají potřeby a požadavky pracujících ve městech i na venkově, takže předkládají nesprávné objednávky zboží; vyplývá to z toho, že uvedené organizace nakupují z decentralisovaného fondu větší množství zboží, než jaké mohou prodat. Hromadění nadnormativních zásob zboží je způsobeno též nesouladem mezi plánem fondů zboží a plánem obratu zboží podle krajů a organizací a nejčastěji tím, že ceny zboží široké spotřeby nejsou vždy tvořeny správně.“¹⁷ Ze subjektivních podmínek může docházet k nadměrné spotřebě práce na skladování zboží při „podnormativních“ stavech zásob, kdy růst spotřeby práce na jednotku zboží je vyvolán neúplným využitím skladovacích zařízení. Ze zmíněných fakt je zřejmé, že nezáleží na dobré práci pouze pracovníků obchodu, aby zásoby byly tvořeny ve společensky nutném rozsahu, nýbrž i na pracovnících v mnoha dalších úsecích řízení hospodářství socialistického státu.

Závěrem lze tedy říci, že, pokud jsou správně stanoveny normy zásob, potud každý „nadnormativ“ i „podnormativ“ znamená určité zvýšení spotřeby práce na jednotku zboží v zásobě, neb na zboží v zásobě vůbec, čímž dochází k jistým nadbytečným výdajům práce. Jako důsledek těchto subjektivních podmínek, kdy se „normální forma zásoby“ mění v „nenormální“, mění se i ekonomický charakter vynaložené práce. Je však třeba opětovně říci, že jde o jev pouze možný, nikoli objektivně nutný a že socialistická společnost má všechny předpoklady k tomu, aby, ne-li odstranila, tedy alespoň snížila zmiňnou neproduktivní spotřebu práce ve sféře oběhu na minimum.

P o z n á m k y

¹ K. Marx, Kapitál, díl druhý, SNPL, Praha 1953, str. 134.

² Tamtéž, str. 142.

³ Tamtéž, str. 148.

⁴ Tamtéž, str. 149.

⁵ Tamtéž, str. 160.

⁶ Tamtéž, str. 160.

⁷ Tamtéž, str. 161.

⁸ Tamtéž, str. 160 a 161.

⁹ Tamtéž, str. 159.

¹⁰ Tamtéž, str. 161.

¹¹ Tamtéž, str. 161.

¹² Tamtéž, str. 158.

¹³ Zde je třeba upozornit na skutečnost, že v tomto případě sledujeme stanovení normy zásoby pouze v socialistickém obchodě a nesledujeme zásoby u obyvatelských organizací výrobců. Činíme tak proto, poněvadž za socialismu existuje zásadní oddělení obchodu od výroby. V této úvaze se omezíme pouze na zásoby v obchodě, pro který jde o problematiku typickou.

¹⁴ F. Průšová — K. Morava, Normování zásob v obchodě, Socialistický obchod, roč. 1956, str. 414.

¹⁵ F. Oblovackij, Tovarnyje zapasy i vremja tovarnovo obraščeniija, Sovětskaja trgovlja, roč. 1955, č. 1, str. 37.

¹⁶ H. Rohleder — H. Illgen — S. Eckardt, Wir brauchen ökonomisch begründete Richtlage, Der Handel, roč. 1955, č. 22, str. 11 (stať pokračuje v číslech 23 a 24).

¹⁷ Viz rozhodnutí ÚV BKS ze dne 7. XII. 1955: Za řešitelnou pojevtinjavenie na državnata trgovia, Rabotnišesko delo, roč. 1955, č. 345, str. 2.

НОРМАЛЬНАЯ И АНОМАЛЬНАЯ ФОРМА ТОВАРНОГО ЗАПАСА

Одной из живых проблем, имеющих значение именно для сегодняшней социалистической хозяйственной практики, является вопрос о конкретном содержании Марксова положения о „нормальной и аномальной форме запаса“. К. Маркс касается этого вопроса во втором томе „Капитала“, в главе „Издержки обращения“. В этой главе Маркс подверг анализу экономическую природу затраты труда в сфере обращения и показал на личность двух экономических групп издержек обращения. Наличие двух экономических групп издержек обращения проявляется и в случае затраты труда, вызванной пребыванием товара в форме запаса. Принципиально, пока речь идет об общественно необходимом труде, то находящиеся в связи с пребыванием товара в форме запаса (хранение товара) издержки обращения имеют продуктивный характер. Важным фактором здесь, однако, служит время пребывания единицы товара в форме запаса. Общественно необходимое время пребывания единицы товара в форме запаса можно теоретически определить. Автор статьи пытается дать такое определение: С этой целью он исходит из определения времени цикла сбыта производителя. В приведенное время образуется запас для сбыта и резервный запас для сбыта. В цикле торговли (или в оптовом и розничном циклах) возникает торговый (или оптовый и розничный) запас и резервный запас. Общественно необходимое время пребывания единицы товара в форме запаса равна сумме отдельных общественно необходимых времен пребывания товара в этих отдельных формах запаса, т. е. сумме, которую можно определить учитывая число единиц товара в той или другой форме запаса. При капитализме пребывает товар в форме запаса, как правило, более длительное время чем общественно необходимое время. Причиной этого являются затруднения сбыта и спекуляция товарами. Для капиталистического строя типично нарастание суммы товара в „аномальной форме запаса“ в результате действия закона анархии и конкуренции и углубление противоречий между производством и рынком. Издержки обращения, находящиеся в связи с пребыванием товаров в „аномальной форме запаса“, имеют непроизводительный характер. В условиях социалистической экономики не существует объективной причины возникновения „аномальной формы запаса“. Однако „аномальная форма запаса“ может все-таки возникать вследствие несовершенной деятельности работников социалистической торговли. Социалистическое общество не имеет, однако, достаточное количество средств для того, чтобы общественно избыточный труд, затраченный на товар в форме запаса, или устранило, или сократило на минимум. В связи с этим автор статьи рассматривает проблему, способствует ли приведенной цели нормирование запасов, является ли затрата труда на товар в форме запаса (которая дана нормой) затратой общественно необходимой и соответствует ли, таким образом, затрате труда при „нормальной форме запаса“. На приведенный вопрос нельзя дать однозначный ответ, пока в практике установления норм запасов встречается ряд недочетов, подвергшихся в статье критике. Однако автор думает, что — несмотря на все отклонения, возникающие в отдельных случаях в результате несовершенного установления норм запасов — нормы запасов могут послужить исходным критерием для определения запасов в „нормальной или аномальной формах“.

Перевела: Л. Блатна

ZUR FRAGE DER BEDEUTUNG DER THESE VON MARX ÜBER „NORMALE UND ANORMALE FORM DES WARENVORRATS“

Eines der lebendigen Probleme, das besonders für die gegenwärtige sozialistische Wirtschaftspraxis von Bedeutung ist, bildet die Frage des konkreten Inhalts der These von Marx über „normale und anormale Form des Vorrats“. K. Marx streift diese Frage im zweiten Teil des „Kapitals“, in dem Kapitel „Die Zirkulationskosten“. In diesem Kapitel analysierte Marx den ökonomischen Charakter des Arbeitsverbrauchs in dem Bereich der Zirkulation und wies auf die ökonomische Doppelschichtigkeit der Zirkulationskosten hin. Diese ökonomische Doppelschichtigkeit äußert sich auch im Falle des Arbeitsverbrauchs, der durch den Aufenthalt der Ware in der Form des Vorrats hervorgerufen wird. Insofern es sich um gesellschaftlich notwendige Arbeit handelt, haben die mit dem Warenaufenthalt in der Form des Vorrats (durch Einmagazinierung der Waren) verknüpften Zirkulationskosten grundsätzlich produktiven Charakter. Als wichtiger Faktor ist hier jedoch die Aufenthaltszeit der Wareinheit in der Form des Vorrats anzusehen. Die gesellschaftlich notwendige Aufenthaltszeit einer Wareinheit in der Form des Vorrats kann theoretisch

bestimmt werden. Dies wird von dem Verfasser des Aufsatzes angestrebt. Zu diesem Zwecke geht er von der Zeitbestimmung des Absatzzyklus der Produzenten aus. In der angeführten Zeit wird der Absatzvorrat und der Reserveabsatzvorrat gebildet. Im Handelszyklus (bzw. Groß- und Kleinhandelszyklus) entsteht sowohl der Handelsvorrat (bzw. Groß- und Kleinhandelsvorrat) als auch der Reservevorrat. Die gesellschaftlich notwendige Aufenthaltszeit der Wareneinheit in der Form des Vorrats besteht aus der Summe der einzelnen gesellschaftlich notwendigen Zeiten des Warenaufenthalts in diesen einzelnen Formen des Vorrats, wobei diese Summe unter Berücksichtigung der Zahl der Wareneinheiten in der betreffenden Vorratsform festgesetzt wird. Während des Kapitalismus verbleibt gewöhnlich die Ware in der Form des Vorrats länger, als es gesellschaftlich notwendig ist. Dies wird durch die Absatzschwierigkeiten und die Warenspekulation verursacht. Kennzeichnend für die kapitalistische Ordnung ist dabei das Anwachsen der Warensomme in der „anormalen Form des Vorrats“ infolge der Wirkung des Gesetzes der Anarchie und Konkurrenz und das Anwachsen des Widerspruchs zwischen der Produktion und dem Markt. Die mit dem Warenaufenthalt in der „anormalen Form des Vorrats“ verknüpften Zirkulationskosten haben einen unproduktiven Charakter. In den Bedingungen der sozialistischen Ökonomie bestehen keine objektiven Ursachen für die Entstehung der „anormalen Form des Vorrats“. Trotzdem kann die „anormale Form des Vorrats“ infolge mangelhafter Tätigkeit der Facharbeiter im sozialistischen Handel entstehen. Die sozialistische Gesellschaft besitzt jedoch genügend Mittel, den gesellschaftlich überflüssigen Arbeitsverbrauch an Waren in der Form des Vorrats entweder zu beseitigen oder auf das Mindestmaß zu beschränken. In diesem Zusammenhang untersucht der Verfasser des Aufsatzes, ob zum erwähnten Ziel die Normierung der Vorräte verhilft, ob die Konsumtion der Arbeit an Waren in Form des durch die Norm gegebenen Vorrats eine gesellschaftlich notwendige ist und daher der Arbeitskonsumtion bei normaler Form Vorrats entspricht. Die angeführte Frage kann nicht eindeutig beantwortet werden, solange die Praxis der Festsetzung der Vorratsnormen eine Reihe von Mängeln aufweist, die im Aufsatz kritisiert werden. Der Verfasser ist aber Meinung, daß trotz aller Abweichungen, die durch unvollkommene Festsetzung der Vorratsnormen in einzelnen Fällen entstanden sind, die Vorratsnormen als das Ausgangskriterium für die Begrenzung des Vorrats in normaler oder anormaler Form gelten können.

Übersetzt von M. Kerndlová